

ПАВЛОВІ СТЕПАНОВИЧУ СОХАНЮ – 80

2006 рік є двічі ювілейним для Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 25 квітня цього року було відзначено 15-річчя від заснування самого Інституту, а 18 листопада виповнюється 80 років від дня народження його засновника – Павла Степановича Соханя.

З 1991 р. П. С. Сохань очолює Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Він є автором понад 400 праць у галузі всесвітньої історії, історії України кінця ХІХ – початку ХХ століття, археографії та джерелознавства. З 1981 р. професор, з 1985 р. – член-кореспондент НАН України, академік Міжнародної слов'янської академії наук (1997), заслужений діяч науки і техніки України (1997), почесний член Болгарського філологічного товариства (1986), президент Товариства “Україна – Болгарія” (1991), дійсний член НТШ у Львові (1995). Учасник бойових дій Другої світової війни, нагороджений орденом Вітчизняної війни та іншими нагородами.

За визначний внесок у розвиток вітчизняної болгаристики та активну громадсько-політичну діяльність П. С. Сохань нагороджений орденом “Знак Пошани” (1986), Премією Президії АН УРСР ім. Д. Мануїльського (1976), Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1976), болгарським орденом Кирила і Мефодія I-го ступеня (1973) та п'ятьма болгарськими медалями, Державною премією УРСР у галузі науки і техніки (1980).

Павло Степанович народився у 1926 р. в с. Новоіванівка Білопільського району Сумської області. На його дитинство і молодість випали важкі випробування: втрата рідних у страшні роки голодомору, участь у Другій світовій війні, нелегка післявоєнна служба на Далекому Сході аж до грудня 1951 року та ін. Під час служби у війську П. С. Сохань здобув середню освіту та заочно закінчив три курси історичного факультету Владивостоцького педагогічного інституту, остаточно обравши шлях історика.

Уже в Україні, у Харківському педагогічному інституті, П. С. Сохань з відзнакою завершив навчання і розпочав викладацьку роботу, займаючись одночасно й науковими дослідженнями. Розвиток української історичної болгаристики нерозривно пов'язаний з науково-дослідницькою та організаторською діяльністю Павла Степановича. Йому належить понад 200 наукових праць з історії українсько-болгарських взаємин.

Становлення П. С. Соханя як ученого відбувалося у стінах Інституту історії АН УРСР, аспірантом якого він став у 1961 році. Під керівництвом відомого українського історика та археографа Ф. П. Шевченка він виконує наукове дослідження, присвячене життю та діяльності видатного болгарського діяча Георгія Димитрова й публікує про нього монографію¹. Як відзначали провідні історики-болгаристи С. І. Сідельников та Г. І. Чернявський, ця книга – єдина біографічна монографія про видатного революціонера, яку написав радянський автор. Історичний портрет Георгія Димитрова змальовано яскраво, на широкому тлі історичних подій у Болгарії. У березні 1963 р. П. С. Сохань достроково завершив роботу над дисертацією і здобув ступінь кандидата історичних наук. Дослідник почав свою плідну працю у відділі історії зарубіжних соціалістичних країн, у якому на той час сформувався колектив фахівців під керівництвом доктора історичних наук І. М. Мельникової. Співробітники відділу підготували декілька монографій, присвячених процесам інтеграції соціалістичних країн; політичним, економічним та культурним зв'язкам Української РСР зі східноєвропейськими державами². Характерною рисою досліджень П. С. Соханя є використання документів радянських та зарубіжних документальних збірок архівних установ, зокрема, щойно відкритих архівів міністерств і відомств, а також численних матеріалів болгарської та радянської преси.

У 1974 р. П. С. Сохань захищає докторську дисертацію, присвячену участі Української РСР у радянсько-болгарській економічній, науково-технічній та культурній співпраці. Протягом 60-х – 80-х років ХХ ст. вчений публікує низку монографій, серед яких найпомітнішими є “Социалистический интернационализм в действии. Украинская ССР в советско-болгарском экономическом научно-техническом и культурном сотрудничестве (1945–1965 гг.)” (К., 1969. – 328 с.), “Очерки истории украинско-болгарских связей” (К., 1976. – 290 с.), “Георгий Димитров и Украина” (К., 1982. – 108 с.), “Народная Республика Болгария в содружестве стран социализма” (К., 1984. – 288 с.) та ін. Книги П. С. Соханя друкувалися також у Болгарії (“Очерки по история на украинско-българските връзки” (София, 1979. – 266 с.), “Георги Димитров и Украина” (София, 1986. – 163 с.) та ін.), де отримали схвальну оцінку болгарських науковців³. Павло Степанович часто буває у наукових відрядженнях у Болгарії, підтримуючи плідні творчі зв'язки з відомими болгарськими вченими В. Хаджиніколовим, П. Панайотовим, Ц. Генювим, Н. Тодоровим, Т. Добряновим, М. Ісусовим та іншими.

П. С. Сохань бере активну участь у міжнародних з'їздах істориків-славістів, конгресах з болгаристики, у роботі створеної у червні 1968 р. радянсько-болгарської комісії істориків (керує українським відділом цієї комісії), організовує щорічні спільні засідання, де обговорюється широке коло питань, вирішення

¹ Сохань П. Пламенный революционер. Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова. – К., 1962. – 216 с.

² Украина и зарубежные социалистические страны. – К., 1965; На магістралях дружби і братерства. – К., 1974.

³ Бібліографію П. С. Соханя див.: Павло Степанович Сохань: (До 70-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності). – К., 1996. – 76 с.

яких сприяє зміцненню співпраці між українськими та болгарськими істориками. Вагомим є і науково-організаційний внесок П. С. Соханя як заступника (з 1981 р. – голови) Українського комітету слов'янознавців та заступника голови Українського комітету Міжнародної асоціації з вивчення й поширення слов'янських культур при ЮНЕСКО у розвиток міжнародних зв'язків українських учених. Десятки років П. С. Сохань веде активну громадську та просвітницьку діяльність спочатку в рамках Українського відділення Товариства радянсько-болгарської дружби, а з 1991 р. як Президент Товариства "Україна – Болгарія".

У 1974 р. П. С. Соханя було призначено заступником директора Інституту історії України АН УРСР. Упродовж 17 років він займається науково-організаційною роботою: комплектуванням штату Інституту, визначенням напрямів досліджень, розвитком міжнародних зв'язків, виступає головним редактором або членом редколегії низки помітних видань Інституту, зокрема таких, як десяти томна "Історія Української РСР" і три томна "Історія Києва".

П. С. Сохань є також талановитим педагогом, який ретельно готував кадри істориків-міжнародників, за що у 1981 р. був удостоєний професорського звання. П. С. Сохань був науковим керівником 35 кандидатських і консультантом 14 докторських дисертацій. Серед його аспірантів та докторантів були, зокрема, В. Й. Голуб, В. М. Даниленко, Е. Е. Костюк, С. В. Віднянський, М. В. Кирсенко, О. О. Курасв, М. Г. Станчев, Н. О. Терентьєва, Т. В. Татолі, В. Ф. Репринцев, Г. Писарева, О. В. Шевченко та інші історики, які нині активно працюють в академічних установах та вищих навчальних закладах.

Нагальні проблеми наукового вивчення й публікації писемних пам'яток історії та культури українського народу, творчої спадщини видатних науковців і суспільно-політичних діячів покликали до життя рішення Президії АН УРСР від жовтня 1987 р. щодо відновлення діяльності Археографічної комісії

Особливого значення археографічні та джерелознавчі дослідження набули з часу відродження Української держави. У квітні 1991 р., зважаючи на потребу часу, відповідно до Постанови Президії АН УРСР № 213 від 10 липня 1990 р., на базі відновленої Археографічної комісії АН УРСР було створено Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

На Інститут було покладено завдання щодо систематичного і цілісного виявлення, опрацювання й видання документів та пам'яток писемної історико-культурної спадщини, координації археографічної діяльності інших наукових, освітніх, культурологічних установ в Україні, розробки теоретико-методологічних проблем сучасної археографії та джерелознавства⁴. Під час розробки концепції діяльності Інституту П. С. Сохань виступав за нагальне збирання, вивчення, наукове опрацювання й публікацію писемних пам'яток історії та культури українського народу, творчої спадщини видатних діячів минулого, які стосувалися історії нашого народу.

⁴ Сохань П. Українська археографія та джерелознавство: здобутки, проблеми, перспективи // Пам'ять століть – 2001. – № 2.

Павлові Степановичу вдалося згуртувати навколо Інституту висококваліфікованих і відданих справі дослідження й популяризації писемної історико-культурної спадщини українського народу дослідників з різних наукових і архівних та бібліотечних установ України. Великим організаційним внеском П. С. Соханя у розвиток сучасної української археографії та джерелознавства слід вважати створення регіональних осередків, які, крім Львівського відділення на чолі з Я. Р. Дашкевичем, діють у Харкові, Чернігові, Запоріжжі, Херсоні, Кам'янці-Подільському Їх очолюють відомі в Україні фахівці – В. В. Кравченко, О. Б. Коваленко, А. А. Бойко, Є. Г. Сінкевич та ін.⁵ Крім цих осередків, Інститут співпрацює з творчими групами у Полтаві, Сімферополі, Острозі, Луцьку, що діють на громадських засадах.

Найважливішим показником ефективності роботи очолюваної П. С. Соханем установи є видавнича діяльність. Співробітники Інституту безпосередньо або у співпраці, насамперед, з архівними установами та іншими інституціями підготували і видали понад 400 різнопланових видань у 25-ти серіях, що містять нову інформацію про писемні джерела та історіографічну спадщину. Ці видання хронологічно охоплюють періоди від княжої та козацької доби до сьогодення і формують міцний фундамент для дальших досліджень не лише в історичній науці, а й в інших галузях гуманітарних дисциплін. Сьогодні П. С. Сохань є душею проекту видання 50-томного зібрання творів Михайла Грушевського Якби не його наполегливість та енергія, то ми, напевно, не мали б такого успішного втілення в життя цієї великої наукової справи.

У своїй роботі Інститут спирається на досвід попередників, передусім на діяльність Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві (Київська археографічна комісія), Історичного товариства Нестора-літописця при Київському університеті, Археологічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, Археологічної комісії ВУАН що розгорнули плідну роботу з видання історико-культурної спадщини українського народу.

Відновлюючи й розвиваючи традиції та здобутки української археографії та джерелознавства як в Україні, так і в діаспорі, відроджена Археологічна комісія та новостворений Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України разом з іншими академічними й навчальними інституціями та спорідненими профільними установами розробили й почали реалізовувати обширний план створення фундаментальної джерельної бази для розвитку гуманітарних наук, розрахований на багато років.

Майже половину цих видань становлять публікації пам'яток історико-культурної спадщини, тематичні й корпусні публікації документів пам'яток істо-

⁵ Про діяльність деяких регіональних осередків див., зокрема:

Дашкевич Я. Львівська академічна археографія // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 55–67;

Запорізьке відділення, Інтернет-сторінка: <http://www.zsu.zp.ua/arh/>

Південний осередок у Херсоні: <http://www.kspu.kheson.ua>

Осередок у Криму: *Музиченко Я.* Два крила волі: [Інтерв'ю з П. С. Соханем і О. О. Мавріним] // Україна молода – 2004. – № 6. – 15 січня.

ричної думки України та зарубіжної історіографії, а також профільні монографії і брошури. Решта – це науково-інформаційні видання: описи, покажчики й каталоги багатьох архівних та бібліотечних фондів, бібліографічні покажчики та різні збірники статей і матеріалів, а також методичні розробки в галузі археографії та джерелознавства. Звичайно, тут не йдеться про опубліковані науковцями Інституту сотні статей і повідомлень у різних збірниках та періодичних виданнях.

Крім профільного “Українського археографічного щорічника”, що видається з 1992 р., Інститут з 1996 р. видає “Наукові записки молодих вчених та аспірантів” (вийшло 11 випусків). Сьогодні основна увага Інституту зосереджується на пошуковій та науково-методичній роботі з виявлення та підготовки до друку численних писемних пам’яток, насамперед з тих етапів нашої історії, які в попередні часи свідомо замовчувалися, спотворювалися або й зовсім були заборонені. У першу чергу йдеться про періоди, пов’язані з боротьбою за незалежність у козацьку добу, епоху національно-визвольного руху в XIX–XX ст. – періоду існування УНР і державницьких змагань в Україні у 40-і – 50-і роки XX ст.

У цьому плані важливе значення мають публікації серії “Пам’ятки історичної думки України”, у якій було видано “Історію України-Руси” М. С. Грушевського в 10-ти томах та низку інших його праць. Інститут готує до видання всю творчу й епістолярну спадщину видатного вченого й громадсько-політичного діяча, яка налічуватиме не менше 50-ти томів, шість з яких уже вийшли, а два готуються до друку ще цього року.

Інститутом видані також найважливіші праці українських істориків В. Б. Антоновича, Д. І. Яворницького, М. І. Костомарова, М. Ф. Берлінського, М. П. Драгоманова, Н. Д. Полонської-Василенко, О. П. Оглоблина, Д. І. Дорошенка, Д. І. Багалія та інших. Значну увагу було приділено сучасним науковим дослідженням історії українського козацтва. Різним проблемам джерелознавства, історіографії та історії цієї епохи присвятили свої монографічні дослідження Ю. А. Мицик, В. А. Брехуненко, А. А. Бойко, С. А. Леп’явко, Я. О. Федорук та ін.

Фундаментальне значення для висвітлення історії цієї епохи має розпочате Інститутом у співпраці з Держкомархівом України видання корпусу документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі. Уже видано чотири томи і передбачається, що їх буде щонайменше сорок. Видання цього унікального комплексу джерел стало можливим завдяки фінансовій допомозі Міжнародної асоціації INTAS і особисто проф. Аркадія Жуковського.

Виняткове значення має започатковане Інститутом серійне багатотомне видання “Документи українських гетьманів та полковників. Український дипломатарій XVI–XVIII ст.”. Уже побачили світ томи, підготовлені до друку І. Л. Бутичем: “Універсали Богдана Хмельницького” (К., 1998. – 418 с.), “Універсали Івана Мазепи” (К.; Львів, 2002. – 758 с.; іл.), “Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича” (К.; Львів, 2004. – 1088 с.).

Для дослідження української історії козацької доби велике значення має низка опублікованих Інститутом козацьких реєстрів, літописів, хронік, мемуарів і щоденників, публікації епістолярію, різних довідково-інформаційних видань. Серед них слід відзначити такі унікальні пам’ятки історії й культури України,

як “Реєстр Війська Запорозького 1649 року” (К., 1995. – 592 с.), “Опис України” Гійома Левассера де Боплана (К., 1990. – 256 с.), “Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.” (К., 1993. – 395 с.), “Хроніка з літописців стародавніх” Феодосія Софоновича (К., 1992. – 336 с.), перевидання дослідження Т. Мацьківа “Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах” (Полтава, 1995. – 312 с.), “Боплан і Україна” (Львів, 1998. – 320 с.), “Картографія та історія України” (К.; Львів; Нью-Йорк, 2000. – 348 с.), “Історичне картознавство України” (К.; Львів; Нью-Йорк, 2004. – 520 с.), а також “Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. Мірило [1 : 450000]” з латинсько-українським покажчиком місцевостей (К.; Львів, 2000. – 72 с.) та ін. Унікальним є видання етнографічного альбому французького медика Де ля Фліза у 2-х томах (К., 1996; 1999).

У серії праць з історії православної церкви варто відзначити перше в Україні перевидання унікальної церковної пам’ятки “Требника Петра Могили 1646 р.”, здійснене в 1996 р. Інститутом спільно з Патріаршою Фундацією Української Православної Церкви з нагоди 400-річчя від дня народження видатного церковного й культурного діяча, київського митрополита Петра Могили. Також уперше в Україні видано документи й матеріали “Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 1921 року” (К.; Львів, 1999. – 560 с.) та низку інших видань.

Цінні відомості з життя та діяльності, культури й побуту людності різних регіонів України другої половини XVIII – початку XIX ст., а також документальні джерела про адміністративний устрій цих земель, природу краю, етнічний склад населення, розмаїті історико-географічні, топографічні та статистичні характеристики дають видані вперше “Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст.” (К., 1989. – 392 с.) та “Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.” (К., 1991. – 224 с.), три томи відомої праці Д. І. Яворницького “Історія запорізьких козаків” (К., 1990) та інші дослідження і джерела.

Документальні свідчення про національне відродження українського народу, формування національної самосвідомості й етапи розвитку національно-визвольного руху в Україні упродовж XIX – початку XX ст. подають такі фундаментальні видання, як тритомник документів “Кирило-Мефодіївське товариство” (К., 1990), “Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу” (К., 1994. – 286 с.), “Михайло Драгоманов. Документи і матеріали” (Львів, 2001. – 734 с.), а також серія видань з новітньої історії про боротьбу проти тоталітарного радянського режиму. У цій справі особливе значення має співпраця з українською діаспорою Європи та Америки. Адже багато українських діячів, рятуючись від переслідувань, змушені були виїжджати за кордон, де вони створили значний науковий та публіцистичний доробок. Про це, зокрема, свідчить видана Інститутом науково-бібліографічна праця Ілька Борщака “Україна в літературі Західної Європи” (К., 2000. – 368 с.) в перекладі з французької мови.

У перспективних планах Інституту проекти видань важливих джерел мемуаристики та епістолярної спадщини. Листи видатних діячів української науки, культури і політики – М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, М. С. Грушевського, Д. І. Яворницького, Є. Х. Чикаленка, О. Г. Лотоцького, В. К. Винни-

ченка, Д. І. Дорошенка, П. О. Христюка та багатьох інших – є першорядними документами до історії епохи. У серії “Мемуари і щоденники”, а також окремими публікаціями було видано важливі за своєю інформативністю щоденники О. Ф. Кістяківського (у 2 т.), М. С. Грушевського спогади П. П. Скоропадського та ін. На часі видання мемуарів й епістолярної спадщини інших діячів українського національного руху, без чого дослідження багатьох проблем історії України дуже проблематичне.

Підсумовуючи відзначимо, що очолюваний членом-кореспондентом НАН України П. С. Соханем Інститут підготував і видав чималу кількість різнорідних джерел та історіографічних пам’яток, що сьогодні складають важливу базу для наукових досліджень у галузі гуманітарних наук. Разом з тим роки існування Інституту – це період становлення та професійного зростання його колективу. Поряд з ветеранами Інституту, висококласними професіоналами своєї справи, такими як І. Л. Бутич, І. Б. Гирич, В. М. Даниленко, Я. Р. Дашкевич, В. І. Наулко, О. В. Тодійчук, В. І. Ульяновський та іншими, які працюють в Інституті від самого початку його діяльності, з’явилися нові талановиті науковці, без яких сьогодні важко уявити життя цієї установи – Н. І. Миронець, Ю. А. Мицик, О. В. Павлюченко, В. А. Брехуненко та ін. За період існування Інституту станом на вересень 2006 р., на його Спеціалізованій раді було захищено 36 докторських і 101 кандидатську дисертацію, 37 з яких – інститутськими працівниками.

З Інститутом пов’язана наукова діяльність багатьох знаних сьогодні в Україні істориків. Упродовж багатьох років найактивнішим помічником П. С. Соханя, ентузіастом-організатором Комісії, а пізніше й Інституту, ініціатором багатьох проектів та видань був Г. В. Боряк. В Інституті розвивали та реалізовували свої наукові ідеї Н. М. Яковенко, О. П. Толочко, О. М. Дзюба, О. С. Рубльов, Ф. М. Шабульдо, В. С. Шандра, В. М. Даниленко, І. В. Вербка, К. І. Клімова та ін., які сьогодні продовжують працювати в інших наукових інституціях.

Від самого початку своєї діяльності Інститут встановлював і розширював творчі зв’язки з багатьма європейськими та американськими професійно спорідненими установами, організаціями й окремими провідними вченими. Зокрема, з Фондом Катедри українознавства при Гарвардському університеті (США), Брандонським університетом (Манітоба, Канада) та іншими. Було підписано угоди про співпрацю зі Східноєвропейським дослідним інститутом ім. В’ячеслава Липинського (Філадельфія, США), з Центром досліджень історії України ім. Петра Яцика при Канадському Інституті Українських Студій (Альберта, Канада), Українським історичним товариством (Огайо, США), Науковим товариством ім. Шевченка в Європі (Париж, Франція), видавництвом “Літопис УПА” (Торонто, Канада), видавництвом М. П. Коця (Нью-Йорк, США) та іншими.

Констатуючи досягнення, сьогодні можна впевнено говорити, що Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України під керівництвом шановного Ювіляра перейняв кращі традиції української історичної науки від своїх попередників і заклав міцні підмурівки для теперішніх і майбутніх наукових досліджень.

Дмитро Бурім, Олександр Маврін